

SLAVARNA, KRIGET OCH PRESIDENT ABE

Fotnoter om en multnande kropp, ett blodigt 4-årsinferno, en berömd stuga, ett teaterdråp och det moderna USA:s födelse

nedtecknade av

Mats Parner

”Hans djupt liggande ögon var melankoliska. När han satt stilla var det ingenting i hans utseende som vittnade om den enorma kraft och den märkliga förmåga han besatt. Men han förvandlades så fort han började tala. Blicken tändes, rösten ljöd fulltonig, ansiktet lyste, och hans person tycktes fosforescera hela salen.”

(Ett ögonvittne om Abraham Lincolns retoriska talanger)

☞ Den unge James Butler ”Vilde Bill” Hickok var inte bara kusk och revolverprins; han behärskade också den ädla skrivkonsten. I ett brev hem till modern påpekade han frankt, 1856, att ”Kansas ännu inte var någon lämplig plats för vare sig kvinnor eller barn”. Den upptäckten ägde generell giltighet och hade kunnat avse nära nog vilken delstat som helst i dåtidens USA. Kvinnor och barn gick inte säkra någonstans. De flesta andra gjorde det inte heller.

Åtskilliga slavmotståndare och slavanhängare gjorde sin fosterländska plikt som medlemmar i piratligor av typen *Free Soilers* och *Border Ruffians*, där man sorglöst följde sina egna lagar. I Virginia sökte John Brown och hans edsvurna upprätta ”en republik för förrymda slavar” och skydde inga medel i kampen för de livegna. Hösten 1859 lade Browns 18-mannaband rabarber på en vapendepå i Harpers Ferry. Därefter sköts borgmästaren, och som extranummer tog man stadens övriga styresmän tillfånga.

Men glädjen blev kortvarig. John B haffades per omgående, ställdes inför rätta och dömdes till döden för mord, uppvigling och onda anslag mot staten Virginias författning. Den 2 december för exakt 150 år sedan miste han livet genom hängning – men kanoniserades i Nordstaterna på 1860-talet och gjordes odödlig, åtminstone vad själen beträffar, i en mäktiga populär soldatsång:

*John Brown's body lies a-mouldering in the grave,
John Brown's body lies a-mouldering in the grave,
John Brown's body lies a-mouldering in the grave but
His soul is marching on!
Glory Hally, Hallelujah! Glory Hally, Hallelujah! / o s v /*

I början av 1861 lämnade USA:s alla sydliga delstater från Texas i väst till North Carolina och Virginia i öst unionsgemenskapen och grundade ”Amerikas Konfedererade Stater”, CSA, med Jefferson Davis som president. Månaden senare var det fyra år långa inbördeskriget ett faktum med omätligt lidande i släptåg.

Det sägs ibland att John Browns kampanjarbete för de svarta var en av de faktorer som utlöste kriget mellan Nord och Syd. Påståendet saknar verklighetsförankring. Striderna handlade inte, i varje fall inte de första två åren, om negerslaveriets vara eller inte vara. Främst kämpade

man om statens/unionens fortlevnad eller klyvning, inte om slavhanteringen i sig. Bland annat här i Sverige är det en vida spridd uppfattning att de goda krafterna uppe i norr eliminerade söderns gemena slavbaroner och, likt sentida korsriddare, värnade den rätta tron, fritog ca 3,5 miljoner bomullsslavar, införde ett demokratiskt styre och frälste mänskligheten från ondo.

Så enkelt var det självfallet inte. ”Ifall jag kunde rädda unionen utan att befria en enda slav, så skulle jag göra det!” tillkännagav en nyss installerad Abraham Lincoln, USA:s förste president med hjärtat i det republikanska partiet. Den välkända ”proklamationen om slavarnas befrielse” tillkom i ett senare skede med den 1 januari –63 som brytdatum. Först då hotade Nordstaterna att avskaffa slaveriet för att tvinga Sydsidan till fred – däremot hotade Nord aldrig att gå i krig för att likvidera slavsystemet. Om Syd fallit till föga i skiftet 1862/63, så hade detta barbariska system troligen kunnat fortsätta ännu en tid.

Redan på Wienkongressen, 1814-15, lystes den traditionella *slavhandeln* med negrer i bann en gång för alla, och i 1830-talets inledningsskede förbjöd England allt slavarbete i sina kolonier, visserligen mot ”skälig ersättning” till de på sitt humankapital bestulna ägarna...

Därefter fortfor hanteringen strängt taget bara i den nordamerikanska södern och i Brasilien.

Att också dessa bastioner skulle överges, låt vara ingalunda utan segt motstånd, var egentligen bara en tidsfråga. De 3-4 miljoner negerslavar som redan fanns i Davis utbrytarrepublik kunde ju inte längre bli fler genom internationell handel.

Decennierna före krigsutbrottet hade Nord och Syd utvecklats på helt olika sätt i kulturellt och fr a ekonomiskt hänseende. Kallhamrade republikaner norröver förordade länge en politik som enbart gynnade de egna landsändarna och ytterligare framhävde Nordstaternas försprång. Man ville ha en så snabb utbyggnad som möjligt av det rikstäckande järnvägsnätet, en centralbank i stället för traditionella delstatsbanker, vidare fritt land i väster för småjordbrukare, men främst önskade man avsevärt högre tullar. Det var tull- långt mer än slavfrågan, som ledde till att den ena sydstaten efter den andra lämnade unionen och startade eget. Tobaks och bomullsodlarna i söder var frihandelsvänner och därmed notoriska fiender till de nyrika industrimagnaterna och det förhatliga tullfolket i norr.

Men också den omständigheten att Abe Lincoln hade valts till president 1860 (f ö med knappa 40 procent av rösterna) förbittrade många sydsinnen.

☒☒☒ I mindre granntyckta församlingar nöjer man sig inte med John Brown; man har även påstått att **Uncle Tom's Cabin** – ”Onkel Toms stuga” – bidrog till att göra kriget oundvikligt. Romanen skrevs av Harriet Beecher Stowe, kom ut i bokform den 20 mars 1852 och blev över hela världen 1800-talets mest köpta och lästa skrift näst efter Den heliga. ‘Onkel Tom’ sågs av uppenbara skäl som en brandfackla riktad mot slaveriet och fick ampla lovord i de mest skilda kretsar. Överallt framhöll man att tändsatsen glödde.

I USA anmäldes boken av Henry Longfellow, i Frankrike av George Sand och i blågul kontext av en skönsjungande näktergal – som hette Jenny Lind! Hon befann sig i New York 1852, gav bejublade konserter i *Castle Garden* och hänfördes lika mycket som de nämnda två av Stowes känslamma stugopus.

Glädjedödarens roll i vår del av världen spelades av Charles Dickens. ”Ädel men undermålig” löd hans beska slutomdöme i **Household Words**, och det betyget står sig gott än i dag: ‘Onkel Tom’ är innehållsmässigt sett högst respektabel men till formen ganska så jämmerlig – tårögd, småskuren, gråtmild och olidligt sentimental. Allmänt kan man säga att budskapet i

denna mrs Harriets melodram låg fast förankrat i den ideologiska överbyggnaden under krigsåren.

Striderna utlöstes inte av boken, men efterhand blev den ett centralt inslag i krigspropagandan.

Till en början var Syd framgångsrikast på de militära valplatserna. Den 12 april 1861 sprängde man Fort Sumter, triumferade därefter i (det första) slaget vid Bull Run helt nära Washington, rengjorde sedan bössorna och döpte i nästa fas om det gamla träskeppet Merrimac till *Virginia* efter huvudorten Richmonds delstatssäte. Merrimac/Virginia försågs dessutom med järnplåtar. Så rustad anföll hon Nordstaternas krigsfartyg utanför Hampton Roads och lyckades sänka två av dem. Men redan följande dag kom den nordliga repliken i form av *Monitor*, även hon klädd i pansar enligt senaste modell och i laga ordning konstruerad av John Ericsson från Värmland. Det faktum att *Monitors* kanontorn gick att vrida åt alla håll bidrog effektivt till att de militära sjövindarna ändrade riktning: illa åtgången efter fyra timmars strid tvingades *Virginia* retirera.

Fortsättningsvis kunde Nord blockera och stänga av Sydsidans bomulls- och tobaksexport mer eller mindre problemfritt. Till sjöss hade Konfederationen inte längre något att hämta, ej heller till havs.

I det läget utsågs elitsoldaten Robert E Lee (1807-70) till Sydstaternas överbefälhavare, varvid krigslyckan vände åter och söderns framtidstro återvände. Lee segrade i 7-dagarsslaget utanför Richmond, i (det andra) slaget vid Bull Run, i slaget vid Chancellorsville och i åtskilliga andra slag. Icke desto mindre var Nordsidan både materiellt och befolkningsmässigt överlägsen, och det fälldes till sist utslaget.

Den avgörande sammanstötningen ägde rum i Gettysburg, Pennsylvania, den 1-3 juli 1863 och ändade i en formlig sydkatastrof med drygt 20 000 dödade och sårade. Generalen och blivande presidenten Ulysses S Grant konfirmerade sedan norrövertaget genom att segra i Chattanooga, Tennessee, i mitten av november. Kort därefter (19/11) höll Abraham Lincoln ett av sina mest berömda tal. Ånyo på plats i masslaktens Gettysburg klargjorde han att USA "med Guds vilja" skulle födas på nytt och "leva i endräkt och försoning".

Men striderna återupptogs. Först den 9 april 1865 kapitulerade Lee i den lilla byn Appomattox och lämnade över sitt svärd till kollegan Grant. Eld upphör blåstes, men de fyra årens väpnade konflikt hade satt djupa spår med 630 000 dödsoffer, allt svårare rasmötsättningar i södern och en allmän tillit till våldslösningar och vapenmakt i hela den återupprättade unionen.

Redan i december 1865, fö på själva julafton, bildades sällskapet Ku-Klux-Klan (KKK) av de städse oeffterättliga.

☞☞☞ Men dessförinnan hade en blott 27-årig skådespelare vid namn John W Booth sänt en chockvåg genom hela det amerikanska samhället. På aftonen den 14 april, mindre än en vecka efter krigsslutet, sköt denne mr Booth president Lincoln bokstavligen för öppen ridå på Ford's Theatre i Washington med en pistol. Ingen sökte förhindra dådet. Presidentens törstige livvakt hade pyst iväg till en närbelägen sylta i hopp om att få sig ett järn, varför John W bara hade att öppna dörren till presidentlogen, sikta och fyra av. Det var också exakt vad han gjorde.

Efter förrättat värv tog sig Booth ned på teatergolvet med ett fyra meter långt pantersprång och avlägsnade sig skyndsamt med två väl inövade budskap till publiken spelande i ena

mungipan: ”Må det alltid gå så för tyranner” (*Sic semper tyrannis*) och ”Hämnd för Södern”. Den första av dessa utsagor råkade också vara staten Virginias motto.

Förövreans motiv har stötts och blötts genom decennierna. Någon hundra procentig klarhet har vi aldrig fått, men att mordet hade politiska övertoner är uppenbart. Om ett ögonblick skall jag återkomma till det.

Men först skall vi påminna oss att slavmotståndaren John Brown – aktivisten med den taktfast marscherande själen – lämnade det jordiska den 2 december år 1859. Mera precist hängdes JB i Charles Town (Karlstad!), West Virginia, alltså i den stenöken som numera heter Charleston. Till bilden hör, egendomligt nog, att både krigsmannen Robert E Lee och scenartisten John W Booth deltog i jakten på den själfulle ”Hallelujah” Brown och gav sin tribut vid hans gripande. Ja, ibland flockas de mest olikartade karaktärer vid en och samma källa...

Pistolskytten W Booth var, till skillnad från Lee H Oswald och Christer Pettersson, inte någon ensam vapenbroder. I mordkomplotten ingick ytterligare sju-åtta Sydstatsvänner, eventuellt än fler. Booth själv mejades ned utanför en lada den 26 april, och tre andra konspiratörer hängdes den 7 juli. Enligt intrigörernas ursprungliga agenda skulle inte bara presidenten livas av; också vicepresident Johnson, utrikesminister Seward och general Ulysses Grant var tilltänkta offer. I samtliga dessa fall gick planerna om intet.

Abe Lincoln fuskade definitivt inte i de tyranniska eller diktatoriska branscherna. Det ädelmod och den rättrådighet som (oftast) tillskrivs honom är dock av förhållandevis sent datum. Under tiden i maktens vitmenade boning framstod han som ytterligt kontroversiell och hade mängder av fiender, både i och utanför det egna partiet.

Efter kriget utvecklades Förenta Staterna i rasande tempo. Järnvägsnätet byggdes ut på nolltid. På den tårdränkta prärien fick indianer och bufflar ge vika för cowboys och tamboskap. In mot sekelskiftet hade invånarantalet accelererat från 35 till 90 miljoner, medan spannmålsexporten 6-dubblades. Rockefellerns oljetrust, Carnegies stålimperium och otaliga monopolföretag växte fram. I *Monroedoktrinen* hade man det redskap som möjliggjorde en imperialistisk politik.

John Browns lekamen är sannerligen inte vad den har varit. Blott hans oroliga själ irrar vidare.

Mats Parner